

УДК 528.946

Підлісецька І.О.

РОЗРОБКА СИСТЕМИ УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ДЛЯ ТУРИСТИЧНИХ КАРТ

У статті систематизовано та узагальнено різноманітні класифікації об'єктів історико-культурної спадщини. Розроблено схему об'єктів історико-культурної спадщини з детальним представленням нерухомих пам'яток: археологічних, історичних, архітектури та містобудування, монументального мистецтва, науки та техніки, як об'єкти туризму. Автором розроблена система умовних позначень цих об'єктів для туристичних карт.

Ключові слова: історико-культурне надбання, класифікація об'єктів культурного надбання, система умовних позначень.

В статье систематизированы и обобщены различные классификации объектов историко-культурного наследия. Разработана схема объектов историко-культурного наследия с подробным представлением недвижимых памятников: археологических, исторических, архитектуры и градостроительства, монументального искусства, науки и техники, как объекты туризма. Автором разработана система условных обозначений этих объектов для туристических карт.

Ключевые слова: историко-культурное наследие, классификация объектов культурного наследия, система условных обозначений.

The article summarized the various classifications of objects of historical and cultural heritage. A scheme of historical and cultural heritage with a detailed representation of immovable monuments: archaeological, historical, architectural and town planning, monumental arts, science and technology, as objects of tourism. The author has developed a system of symbols of these objects for tourist maps.

Keywords: historical-cultural heritage, the classification of cultural heritage objects, the system of symbols.

Вступ. Сьогодні індустрія туризму стрімко розвивається в усьому світі і наша держава не стоїть осторонь. Людство на порозі третього тисячоліття, і в цей момент доречно зупинитися і осмислити нашу історію,

а саме духовну складову надбань українського народу. Особливого значення в цих умовах набувають проблеми збереження та використання історико-культурної спадщини України. Велике освітнє значення має популяризація пам'яток історико-культурної спадщини серед широких верств населення. Здійснювати це можна за допомогою різних засобів, один із яких є туризм. Для цього туристична галузь має бути забезпечена картографічною продукцією, бо без картографічних матеріалів і картографічних методів досліджень не можливо комплексно відобразити всю різноманітність історичної і культурної спадщини України.

Згідно із світовими тенденціями розвитку туристичної індустрії, потік туристів стрімко зростає з кожним роком. Туристичні карти та атласи найбільш масовий вид картографічної продукції, розрахований на широке коло користувачів. У даний час видається велика кількість картографічної продукції туристичної тематики, а саме карт, схем, путівників, атласів та ін. Велике різноманіття використаних на них умовних позначень туристичних об'єктів суттєво ускладнює читання карти та роботу з нею, враховуючи, що користувачі не завжди вміють читати карту. На туристичних картах відображається велика кількість різноманітних об'єктів, серед яких присутні і пам'ятки історико-культурної спадщини, як об'єкти туризму. Серед яких важливою часткою є нерухомі пам'ятки - археології, історії, культури, архітектури і містобудування, монументального мистецтва, науки та техніки. Окремі їх види, археологічні подаються на археологічних картах, на історичних – пам'ятки історичні окремих періодів та ін.. Але майже всі об'єкти історико-культурної спадщини представлені на туристичних картах.

Проведений аналіз картографічної продукції туристичної тематики (карт та атласів) вітчизняних та закордонних видавництв, виявив серед різноманіття використаних на них умовних знаків, їх однотипність [7,8]. Це дає можливість провести уніфікацію існуючих умовних знаків шляхом їх аналізу та розроблення системи умовних знаків для туристичних карт.

Аналіз досліджень і публікацій. Стаття ґрунтується на працях таких науковців Бочарова М.К, Лютого А.А., Берлянта О. Любіцевої О.О., Бейдика О.О., Вортмана Д., Северинова В.Ф. та ін..

Постановка проблеми. З часом накопичується велика кількість різноманітних туристичних карт та зростає кількість користувачів ними. Умовні позначення створюються незалежно для кожної карти різними установами та організаціями, а число різних видів туристичних карт зростає з кожним днем. Тому виникає потреба: в уніфікованій системі умовних знаків; у забезпеченості картографування туристичних об'єктів системою умовних знаків; у реалізації картографічної продукції: туристичних карт і атласів складених в єдиній системі умовних знаків.

Мета статті – приведення умовних позначень для туристичних карт у більш уніфіковану систему.

Виклад основного матеріалу. На туристичних картах використовують умовні позначення для передачі об'єктів, явищ і процесів

реальної дійсності. Картографічні умовні знаки мають властивості відтворення на карті виду та вигляду об'єкту, визначають їх просторове положення та розміщення, і слугують засобами формування понять про об'єкти картографування. Так на протязі всього часу розвитку картографічної науки виникала необхідність в уніфікації та стандартизації умовних знаків об'єктів картографування для різних карт. Існують єдині системи умовних знаків для об'єктів, що подаються на топографічних та геологічних картах, у яких чітко визначений масштабний ряд і затверджений зміст та перелік об'єктів картографування. Для туристичних карт такої системи умовних знаків не має, через відсутність Держстандартів. Також слід звернути увагу, що туристичні карти особливої тематики, для яких взагалі складно розробити уніфіковану систему картографічних знаків, тому що не має чітко визначеної класифікації цих карт зокрема за масштабом. Карти електронні складаються з застосуванням різних програмних продуктів з різними графічними можливостями. Зазирнувши в історію, на картах і атласах, виданих у радянські часи прослідковувалась однотипність подачі об'єктів туристичної тематики на картах [8]. Туристичні карти та карти-схеми були друкованою продукцією для широкого використання та відігравали велику роль в ідейно-політичному та патріотичному вихованні населення. Видання картографічної продукції в ті часи суворо регламентувалося нормативними документами. Ці інструкції визначали вимоги до змісту та до виконання всього комплексу робіт зі складання та оновлення туристичних карт, також в них містилися умовні знаки для туристичних об'єктів. Усі туристичні об'єкти подавалися на картах відповідно з передбаченими і підготовленими умовними знаками. Користування інструкціями забезпечувало єдиний підхід до змісту та оформлення туристичних карт. У ті часи видання карт було монополізовано Головним управлінням геодезії та картографії і на підприємствах, які займалися виданням карт і користувалися нормативними документами та інструкціями [5,9]. За 20-ть років, з часу їх видання, змінилася не лише країна, а й туристична галузь із туристами, що вимагає перегляду та оновлення системи умовних позначень для туристичних карт.

На туристичних картах в основному відображувались об'єкти туристичного змісту умовно поділені на три групи: установи управління туризмом, туристичні установи і об'єкти обслуговування туристів, найвизначніші пам'ятки. Третя група представляла найбільшу кількість об'єктів тематичного (туристичного) змісту цікаву для всіх туристів. Це невелика кількість об'єктів історико-культурної спадщини, серед яких пам'ятки історії та культури. Археологічні пам'ятки були відображені більш детально, але на археологічних картах, які були вміщені в комплексних, регіональних та ін. атласах у ті часи [8]. Але і сьогодні деякі умовні знаки використовуються на сучасних картах, які вдало з картографічної точки зору відтворюють об'єкти картографування.

Ще одна спроба створити систему умовних знаків для об'єктів історико-культурної спадщини пов'язана з розпочатою роботою в 1982 р. над енциклопедичним виданням «Звід пам'яток історії та культури України». У цьому виданні представлені статті про основні пам'ятки археології, історії, архітектури і містобудування, монументального мистецтва та картографічні матеріали. Під час роботи над «Зводом пам'яток історії та культури України» в методичних рекомендаціях науковцями було розроблено систему умовних знаків для картографування пам'яток на картах і схемах. У цій системі умовних знаків присутні чотири групи знаків: пам'ятки історії, пам'ятки археології, пам'ятки містобудування та архітектури, пам'ятки монументального мистецтва, які відповідно складаються з деякої кількості знаків у кожній групі.

Введення будь-якої, хоча б наближеної системи умовних знаків значно полегшить читання карти та зекономить час на їх розробку різними підприємствами та установами, для складання туристичних карт та атласів. Умовні позначення повинні бути високоякісними і відповідати сучасному рівню картографування. Все це ще раз підкреслює необхідність систематизувати умовні позначення об'єктів історико-культурної спадщини для використання їх на туристичних картах. Провідна міжнародна організація у сфері туризму «Всесвітня організація по туризму» не стоїть осторонь картографічного забезпечення індустрії туризму. Згідно закріпленого основоположного принципу Манільської декларації по світовому туризму, прийнятої 17 вересня 1980 р., про необхідність універсального зв'язку незалежно від мови, використання символів для зображення пам'яток (об'єктів культурної та природної спадщини) є вирішальним у цьому напрямку. Зібрано вичерпний набір туристичних знаків та символів, які б були або можуть бути стандартизовані на міжнародному рівні. Серед об'єктів, що заслуговують на увагу та можуть бути використані, як умовні позначення об'єктів історико-культурної спадщини на картах [10]. Створити ж єдину систему умовних позначень для туристичних карт дуже складно, тому що карти є тематичними і можуть бути різними за тематикою і призначенням, масштаб яких залежить від території картографування. Але систематизувати існуючі умовні позначення, які використовуються на вже існуючих картах, буде доцільним. Розроблена система умовних позначень базується на систематизованій та узагальненій автором класифікації об'єктів картографування. Для цього було систематизовано та упорядковано вже існуючі класифікації об'єктів історико-культурної спадщини, з огляду різних наук, які знаходять своє відображення на картах (рис.1). Це нерухомі об'єкти історико-культурної спадщини: пам'ятки археологічні, історичні, архітектури та містобудування, монументального мистецтва, науки та техніки, як об'єкти туризму. Дослідження об'єктів історико-культурної спадщини на думку науковців Любіцевої О.О., Бейдика О.Ю., Северінова В.Ф., Вортмана, Хведчені С. та ін.. передбачає

розвиток їх картографічної складової, яку необхідно постійно вдосконалювати.

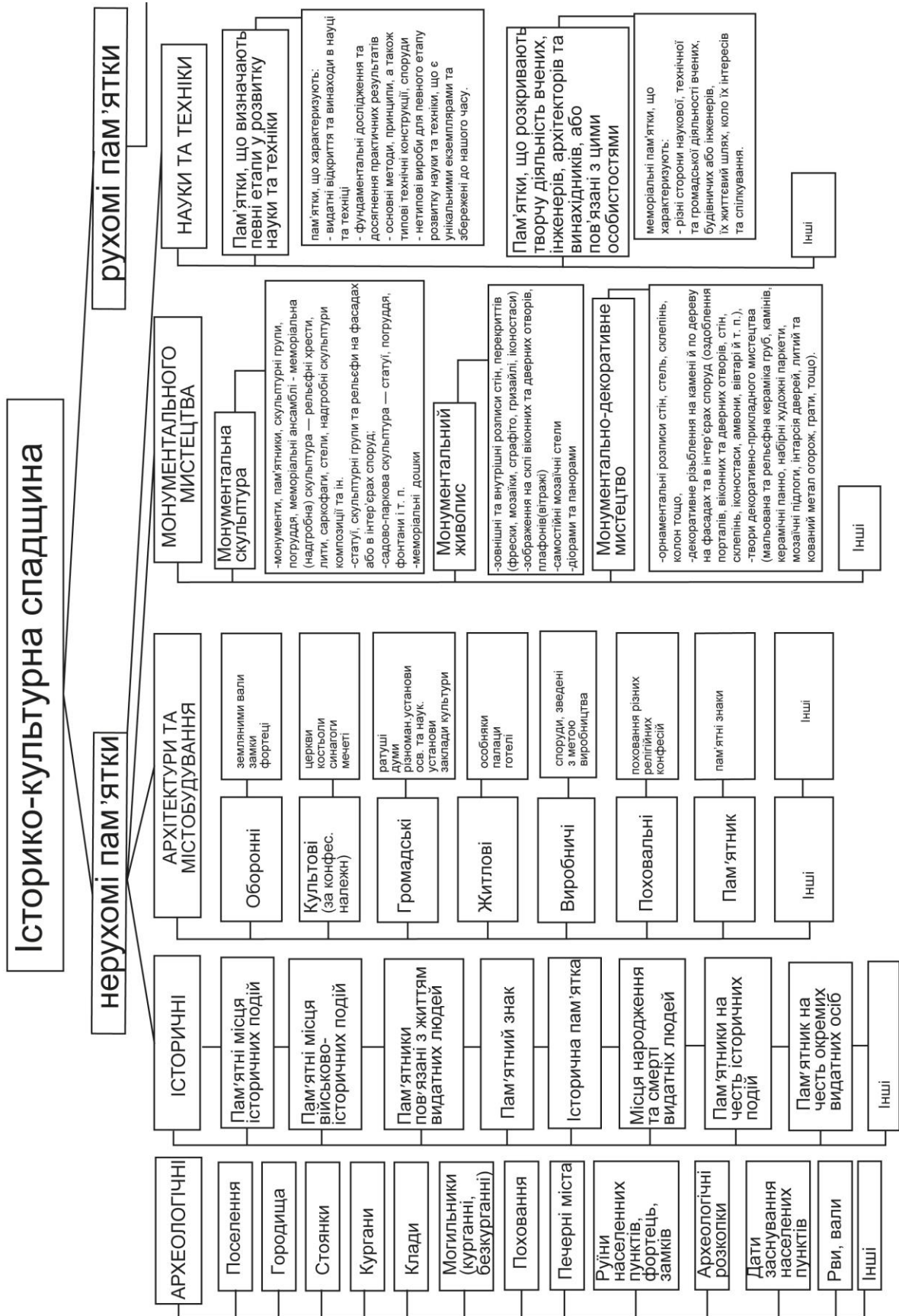

Рис.1 Історико-культурна спадщина, як об'єкт туризму

Як відомо, система знаків – це сукупність умовних позначень, які використовуються на картах певного масштабу, призначення, змісту та характеру використання. Картографічні знаки функціонують у межах знакової системи і представляють собою формалізовану графічну мову карти. Переваги картографічних знаків полягають у скороченні отримання інформації з карти, встановлення просторово-часових зв'язків і відношень об'єктів картографування [3].

Розроблена система знаків (умовних позначень) дозволяє визначити серії туристичних карт, різноманітних за змістом та масштабом. Це можуть бути туристичні карти оглядові, маршрутні карти, карти-схеми та ін. Дуже важко визначитися з масштабним рядом, для якого будуть розроблені умовні знаки, бо він залежить від території та напряму картографування (в межах від 1: 200 000 - 1: 1 000 000).

Розробка умовних знаків складалася з двох етапів, спочатку відібрані та систематизовані об'єкти історико-культурної спадщини, що картографуються за певними ознаками. Потім представлені пропозиції, щодо вибору та побудови умовного знаку для цих об'єктів.

При розробці умовних знаків було враховано загальновідомі умови побудови картографічних знаків:

- кожному графічному знаку відповідає певний тип об'єкта або явища;

- кожен умовний знак має свій малюнок та відрізняються за розмірами в залежності від масштабу карти;

- в кресленнях умовних знаків використовуються прийоми і засоби, які забезпечують відтворення зовнішнього вигляду відповідних об'єктів на земній поверхні, які сприяють встановленню асоціативного зв'язку знаку та об'єкту. При комплексному підході побудови знаків враховано основні положення семіотики, а саме головні її аспекти синтаксичний, семантичний і прагматичний.

У нашій системі знак представляє не тільки об'єкт, але й окремі його властивості та відношення. Так при побудові умовних позначень було використано декілька видів знаків – це знаки-ознаки та знаки-символи. Знаки-ознаки визначають відношення між об'єктом і його властивостями, знаки-символи фізично не зв'язані з об'єктами, які позначають їхнє значення і встановлюються за умовною згодою. Також було враховано смислове значення кожного знаку – сукупність рис та властивостей об'єкта, що позначається цим знаком. Для археологічних пам'яток - поселення, городища, стоянки основа знаку - коло різного заповнення [рис.2].

Умовні позначення були побудовані в різній компоновці конструктивних елементів картографічної мови – це точки, лінії, площини. Також широко застосовувалися графічні можливості - це форма знаків. У більшості випадків використовувались наочні знаки, серед яких символічні, які зберегли деяку схожість (подобу) з об'єктом та натуралістичні знаки, які в більшості випадків викликають безпосередні

асоціації з відображеним об'єктом. Як показує практика використання схожої форми знака з реальним об'єктом полегшує його розпізнавання і закріплення в пам'яті користувача карти.

При побудові знаків важливим графічним засобом є величина, тобто розмір знака, який визначається відповідно прийнятого масштабу, призначення та використання карти. На туристичних великомасштабних картах зазвичай приймають умовні розміри знаків.

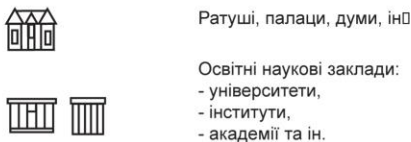
Пам'ятки архітектури та містобудування

Громадські :

Заклади культури

Освітні та наукові установи:

Культові (за конфесійною належністю):

Археологічні пам'ятки

Історичні пам'ятки

Рис.2 Фрагмент таблиці «Умовні позначення об'єктів історико-культурної спадщини для туристичних карт»

Не менш важливим є використання кольору, якщо це поліграфічне видання карт це - багатокольоровий друк. Колір один із основних зображувальних засобів, який має різнобічні можливості при побудові системи знаків та необмежені можливості для конструювання значкових, лінійних і площинних знаків. Кольорова гама в більшості знаків, чорно-біла, є знаки контурні – де лише присутня контурна частина, і є знаки з

заливкою. Умовні знаки розроблені для тематичних карт, а їх зміст різноманітний, географічна основа не завжди спрощена і в цьому випадку бажано використовувати контурний знак, а не залитий. Для деяких знаків колір передає змістовну характеристику – це наприклад заклади культури - музеї, їх види представлені різного кольору [рис.2]. Для побудови знакових рядів використовується графічний засіб (коло, трикутник, квадрат), а за допомогою кольору можна встановити ієрархічні рівні. Так при побудові групи пам'яток архітектури і містобудування (сокральна архітектура) за основу знаку взято квадрат, для кожного виду об'єктів одного розміру, відрізняються вони лише верхньою частиною [рис.2].

Об'єкти або явища реального світу характеризуються рядом ознак та параметрів. Картографічне зображення знаку (системи знаків) має відтворити залежність знаку і об'єкту, передавати якомога точніше його ознаки, склад, динаміку та ін. При проектуванні знаків було використано графічні засоби, які правильно і раціонально передають ознаки об'єкту.

Відношення між знаками в системі відображають відношення між позначеними об'єктами. Обрані графічні засоби виділяють головні ознаки об'єктів, підкреслюють між знаками зв'язок та спрощують читання карти, полегшують отримання інформації про об'єкти. Визначення графічного виду знаку і його смислового значення пов'язано на пряму з класифікацією об'єкту картографування, детальністю ієрархічних ступенів. Все це обумовлено масштабом та призначенням карти.

Створена система умовних знаків розрахована на певний рівень грамотності користувача картами. Які в межах своїх можливостей і знань можуть отримати з карти достатню кількість інформації про об'єкт, що їх цікавить. У більшості випадків користувач взагалі вперше бачить карту і не має навиків користування нею. Як відомо, туристичні карти призначені для туристів і екскурсантів. Вони не завжди вміють користуватися картографічними символами та правильно отримувати інформацію. Туристичні карти слугують для ознайомлення з районом мандрування та для загального орієнтування, для отримання необхідних відомостей туристичного характеру, про розміщення визначних об'єктів даної території, о системі обслуговування туристів та є картографічним посібником для туристів (екскурсантів). Єдина система умовних означень для всіх туристичних карт полегшить читачу користуватися різноманітною картографічною продукцією.

З погляду семіотики, аналіз мови карти, сприяє виробленню раціональних систем і методів побудови картографічних знаків, їх уніфікації, типізації, впорядкуванню, з урахуванням психологічних, фізіологічних факторів зорового сприйняття [3].

Висновки. При створенні системи умовних позначень запропоновано максимально наочні форми знаків для покращення сприйняття інформації про об'єкт картографування. Умовні знаки повинні бути високоякісними і відповідати сучасному рівню картографування. Існує можливість подальшого уточнення та схематизації цих умовних позначень. Розроблена

система умовних позначень є відкритою, тому є можливість її розширювати та вдосконалювати за потреби. Система умовних позначень пам'яток історико-культурної спадщини, як об'єктів туризму, розроблена на основі узагальненої та систематизованої класифікації [рис.1]. Система складається з п'яти груп пам'яток: археологічних, історичних, архітектури та містобудування, монументального мистецтва, науки та техніки. В кожній групі розроблено по 20 умовних позначень. Фрагмент таблиці умовних позначень представлено на рис.2.

При створенні системи умовних позначень запропоновано максимально наочні форми знаків для покращення сприйняття інформації про об'єкт картографування. Запропоновані умовні знаки відповідають сучасному рівню картографування. Також існує можливість подальшого уточнення та схематизації цих умовних позначень. Розроблена система умовних позначень є відкритою, тому є можливість її розширювати та вдосконалювати за потреби.

1. Бочаров М.К. Основы теории проектирования систем картографических знаков. М.: Издательство «Недра», 1966. – 132 с.
2. Волкова В.Н., Теория систем и системный анализ: учебник для вузов/ Волкова В.Н., Денисов А.А. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. – С. 21- 43.
3. Востокова А.В., Кошель С.М., Ушакова Л.А. Оформлние карт.Компютеный дизайн: Уебник / под редакцией А.В.Востоковой. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 288 с. [С.22-50]
4. Горбик В.О. Багатотомний «Звід пам'яток історії та культури України» і розвиток туризму //Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип.1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Туризм в Україні: економіка та культура» (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). – К.: «КМ-Трейдінг», 1998. Частина друга – 360 с. [С. 5 - 9].
5. Инструкция по созданию туристских обзорных карт и маршрутных карт-схем (ГКИНП-14-191- 85). М.: ГУГК при СМ СССР, 1985. – 57с.
6. Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 2: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ// Горбик В. О. (кер. автор. колект.), Гаврилюк Л. О., Денисенко Г. Г., Катаргіна Т. І., Титова О. М., Пархоменко М. Т., Федорова Л. Д., Чешко В. М. – К., 2010. – 277 с.
7. Підлісецька І.О., Даценко Л.М. Аналіз зарубіжних туристичних карт //Географія та туризм: Наук.зб./Ред.кол.: Я.Б.Олійник (відп.ред.) та ін. – К.: Альтерпресс, 2011. – Вип. 11. С. 177-185.
8. Підлісецька І.О. Досвід відображення об'єктів історико-культурного призначення в атласах і на картах // Картографія та вища школа: Збірник наукових праць. – К.: Інститут передових технологій, 2008. – Вип. 13. – С. 174-181.
9. Руководство по созданию туристических карт и общая технологическая схема создания планов городов, предназначенных для открытого пользования. М.: ГУГК при СМ СССР.- 1989. – 63 с.
10. Tourism signs and symbols Copyright © 2001 World Tourism Organization